

У тезах висвітлено проблему формування професійної культури військовослужбовців за контрактом органів охорони державного кордону. Розглянуто поняття та зміст професійної культури, а також охарактеризовано її функції.

S. Biliavets

A CONCEPT, MAINTENANCE AND FUNCTIONS OF PROFESSIONAL CULTURE OF CONTRACT-BASED MILITARY PERSONNEL OF THE STATE BORDER GUARDING AGENCIES

In theses the problem forming professional culture of contract-based military personnel of the State Border Guarding agencies. A concept and maintenance of professional culture is considered, and also its functions are described.

Стаття надійшла до редакції 30.07.2010

УДК 37. 01: 355: 159. 98

*Радванський А.І.
м. Харків, Україна*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРАВООХОРОНЦІВ

Однією з умов ефективної професійної діяльності майбутніх офіцерів-правоохоронців є формування у них лінгвосоціокультурної компетентності. Її зміст полягає не тільки в оволодінні іноземною мовою як засобом спілкування, а й реалізується в засвоєнні спеціальних теоретичних знань, що відносяться до таких навчальних дисциплін, як культурологія, лінгвокраїнознавство, психологія міжкультурного спілкування. Відомо, що можна володіти мовою як засобом спілкування, але не орієнтуватися в загальному міжкультурному контексті іншомовного спілкування, тобто не мати сформованих знань про історію, культуру, традиції країни, етнокультурних звичаїв, ритуалів, символів, стереотипів тощо. До цих знань відносяться і поняття мовленнєвого етикету та поведінки, культури і контексту виконання різних видів діяльності побутового та професійного характеру. *Метою статті* є обґрунтування педагогічних умов формування лінгвосоціокультурної компетентності майбутніх офіцерів-правоохоронців у процесі професійної підготовки.

Сучасний етап розвитку суспільства вимагає розширення та удосконалення загальноосвітніх знань курсантів. Можна стверджувати, що активізація їх свідомої, творчої, пошукової діяльності, яка базується на використанні лінгвокраїнознавчих знань підвищує практичний, загальноосвітній, виховний та розвивальний потенціал вивчення іноземних мов. Саме тому у своєму дослідженні ми виходимо з того, що розробка методичних матеріалів, які б відбивали лінгвокраїнознавчий підхід до навчання іноземної мови, є особливо актуальною.

Методика навчання іншомовного спілкування починається з відбору навчального матеріалу. Загальновідомо, що будь-який відбір – це насамперед обмеження обсягу матеріалу, його мінімізація, з огляду на вихідні навчальні фактори: програму, розподіл навчальних годин, етап навчання, контингент курсантів. Це передбачає: 1) визначення одиниці відбору, 2) визначення критеріїв відбору.

У нашому дослідженні джерела відбору навчального матеріалу соціокультурного характеру (реалії, факти та явища національної культури) були польськомовні та

англомовні: фразеологічні словники, відеозаписи, аудіо записи, засоби масової інформації, підручники та книжки. Джерелами відбору формул мовленнєвого етикету були автентичні, письмові тексти.

Відомо, що оволодіння матеріалом, розвиток і виховання особистості відбуваються лише за умови прояву її високої активності у навчально-пізнавальній діяльності. Організована діяльність, в якій курсант бере участь без бажання, є мало ефективною та такою, що не сприяє розвитку. Потреби і мотиви навчальної діяльності суттєво впливають на активність курсантів, їх ставлення до навчання і зрештою на результати. У свою чергу мотиви формуються у процесі навчання, залежать від його організації, методів і прийомів навчання, засобів і змісту навчального матеріалу.

Сильним мотивуючим фактором є прийоми навчання, які задовольняють потреби курсантів у новизні матеріалу, що вивчається, та різноманітності вправ, що виконуються. Використання різноманітних прийомів навчання сприяє закріпленню мовних явищ у пам'яті, створенню більш стійких зорових та слухових образів, підтриманню інтересу та активності курсантів.

Як свідчить практичний досвід, для активізації мовленнєвої діяльності часто вистачає лише показу та формулювання завдання, і тоді поясненню, яке зазвичай має вигляд коментарів, надається незначне місце у навчальному процесі.

Коментар – це будь-яке тлумачення певного уривку або цілого тексту. Необхідність коментаря впливає з того, що, по-перше, потрібний переклад складного виразу, по-друге, у тексті зустрічаються слова та вирази з національно-культурною семантикою (назви закладів, документації, посад, адміністративного поділу і т.д.), які неможливо пояснити синонімом або перефразувати.

В лінгвокраїнознавчих змістових коментарях семантизуються, тобто пояснюються, як лексичні поняття, так і лексичні фони. Специфічною рисою будь-якого коментарю є те, що він завжди співвідноситься з текстом або контекстом.

Робота з друкованим текстом дає змогу курсантам глибоко осмислити навчальний матеріал, закріпити його, виявити самостійність у навчанні. Читання іноземною мовою має як освітнє так і виховне значення. Тематика та ідейна спрямованість відібраних для читання текстів, сприяють моральному вихованню курсантів. Це ще й засіб збудження і підтримання інтересу до іноземної мови: саме в процесі продуктивного читання у курсантів виникає почуття задоволення своєю діяльністю, відчуття реальності спілкування іноземною мовою.

Отже, значення читання визначається як його особливим місцем у структурі пізнавальної діяльності людини, так і його важливою роллю у формуванні особистості курсанта. У процесі навчання читання важливим моментом є відбір текстів, їх зміст, новизна та практичне значення наявної в них інформації і чітка організація роботи з ними.

Дуже часто на початковому етапі навчання іноземній мові поширеним є використання спеціально складених адаптованих текстів. У реальній практиці комунікації такі тексти, як правило, не існують, бо вони спеціально складені авторами посібників і призначені виключно для навчального процесу. Вони зорієнтовані на навчальні цілі, які мають бути досягнуті у вивченні іноземної мови. У них зберігається принцип поступового ускладнення, що забезпечує їх доступність. Практика показує, що через певний час такі спеціально складені тексти перестають задовольняти як викладача, так і курсантів через їх змістовну бідність та штучність, а також відсутність більшості рис природного мовлення.

Таким чином, використання адаптованих текстів є доцільним лише на початковому етапі вивчення іноземної мови, коли мовний запас курсантів є незначним, а основні навички мовлення та читання є несформованими. Але навіть тоді, не дивлячись на простоту та деяку примітивність, вони мають бути комунікативно спрямованими, тобто містити певну інформацію, бажано цікаву для курсантів.

Щодо автентичних текстів, то їх доцільно переопрацювати та адаптувати відповідно до визначеної навчальної мети. Серед них є такі, що зазнали переробки значною мірою і є близькими до автентичних.

Ми вважаємо, що опрацьовані (адаптовані) тексти доцільно пропонувати невдовзі після початку навчання: спершу тексти з більшою мірою переробки для курсантів, у яких ще недостатньо розвинуті навички читання і небагатий мовний досвід, поступово адаптація повинна зменшуватись, надалі – автентичні тексти, які не підлягали переробці.

Автентичний текст (від англ. «природний,» «натуральний») – це невід’ємний компонент ситуації, теми і комунікативного наміру. Автентичним традиційно прийнято називати текст, який не був спочатку призначений для навчальних цілей. Правомірність звернення до такого типу текстів пояснюється тим, що вони краще сприймаються суб’єктами навчання, з більшим ентузіазмом та зацікавленням [1].

Використання автентичних, неадаптованих текстів, призначених для носіїв мови, має свої переваги. Використання штучних, спрощених текстів може надалі зашкодити розумінню текстів з реального життя. Препаровані навчальні тексти втрачають характерні ознаки як особливі одиниці комунікації, позбавлені авторської індивідуальності, національної специфіки. Автентичні тексти, які характеризуються різноманітністю стилю та тематики, сприяють появі у суб’єктів навчання інтересу. Вони є оптимальними засобами для вивчення культури країни, мова якої вивчається, ілюструють її функціонування у формі, прийнятій її носіями у природному соціальному контексті.

Варто підкреслити також, що сприйняття тексту як природного відбувається лише тоді, якщо він є аналогом будь-якого реально існуючого, наприклад інструкції з користування приладом, листа до установи, реклами продукції тощо. Важливу роль в цьому відіграє його оформлення та зовнішній вигляд, наприклад, текст вітальної картки написаний від руки сприймається по іншому, ніж надрукований текст. Автентичність змісту, зовнішнього оформлення та структури текстів сприяє підвищенню мотивації у курсантів до навчання і забезпечує умови для значно ефективнішого занурення у мовне середовище на занятті. Одним з джерел соціокультурної інформації у процесі вивчення іноземної мови є також оригінальна іншомовна художня література.

Отже, можна зробити висновок, що читання автентичних текстів лінгвокраїнознавчого змісту сприяє підвищенню комунікативно-пізнавальної мотивації, формує лінгвосоціокультурну компетентність, позитивно впливає на особистісно-емоційний стан курсантів, забезпечує можливість одночасного звернення до мови і культури.

Одним із дієвих методів навчання іноземної мови є рольова гра. Чимало методистів стверджують, що вона є найбільш ефективна для розвитку навичок усного мовлення, аудіювання та іншомовного професійноорієнтованого спілкування [2; 4].

Рольова гра (role play) визначається деякими авторами (J. Revell, J. Taylor) як спонтанна поведінка і реакція на поведінку інших людей, що беруть участь у гіпотетичних ситуаціях. У своєму посібнику із військової педагогіки Д. Іщенко описує ділову (пізнавальну) гру як метод навчання майбутніх військовослужбовців. Він підкреслює, що це дозволяє різнобічно перевірити компетентність курсанта через створення імітаційної моделі, конкретної ситуації та вирішення в ній конкретного рольового завдання. У такій грі виявляються індивідуальні особливості курсантів щодо прийняття відповідальних рішень у напружених обставинах, ефективно використовуються можливі посади. Головним результатом є насамперед розвиток у підлеглих рефлексивного мислення, здатності розуміти свою поведінку в ігровій групі, свою логіку вирішення проблеми і свої недоліки в організації розумового процесу [5].

Навчально-рольова гра у навчанні іноземної мови є, перш за все, комунікативно-мовленнєвою діяльністю курсантів, у ході якої вони виконують різні соціальні та

міжособистісні ролі, використовуючи при цьому не тільки вербальні, а й невербальні засоби спілкування (міміку, жести тощо).

З позиції викладача рольова гра є методом організації навчального процесу, зокрема навчання діалогічного мовлення. Її метою є формування та розвиток мовленнєвих умінь і навичок. Курсантами навчальний характер гри, як правило, не усвідомлюється, а дидактична мета реалізується у завуальованій формі.

У навчально-рольовій грі курсант стикається з квазіпрофесійною діяльністю, що несе у собі риси як навчальної, так і майбутньої професійної. Засвоєння знань, формування умінь і навичок мовби накладаються на канву професії в її предметному і соціальному аспектах. Знання потрібні не на майбутнє, не абстрактно, а в реальному для учасника процесі інформаційного забезпечення його ігрових дій, у динаміці гри, у формуванні цілісного образу професійної ситуації. Крім того, у цих умовах спільної діяльності кожен набуває навички соціальної взаємодії, засвоює прийоми спілкування, установки та ціннісні орієнтації, норми та правила поведінки, властиві майбутнім офіцерам правоохоронним органам.

Взаємозв'язок між знаннями і практичним досвідом, який забезпечується у грі, дає можливість курсантам більш чітко усвідомити цілісність майбутньої професійної діяльності, відкрити особистісний сенс навчання, побачити свої помилки й оцінити досягнення. Наочність пошуку й кінцевого результату спрямовує до більш глибокого розуміння навчального матеріалу, дає можливість відчутти впевненість у своїх силах, розкріпачує інтелектуальні можливості курсантів. У рольовій грі формуються такі взаємини, що сприяють організації ділового співробітництва, насичують міжрольове спілкування морально-психологічним змістом, налаштовують гравців на спільне розв'язання проблем, які виникають у процесі гри [6].

Ігрове моделювання майбутньої діяльності неможливе без ділового співробітництва і взаєморозуміння учасників гри. Тому партнерська взаємодія на основі суб'єкт-суб'єктних відносин є важливою умовою її ефективності. Відомо, що гра можлива за наявності декількох учасників, що вступають у спілкування і взаємодію з метою обговорення позицій і прийняття спільних рішень. Тоді реалізується система суб'єкт-суб'єктних відносин, що є умовою формування комунікативної компетенції (її складової – лінгвосоціокультурної), розвитку професійного мислення, відповідальності й інших моральних якостей фахівця. Це спільна діяльність учасників з постановки і досягнення ними професійно важливих цілей за допомогою підготовки і прийняття спільних рішень. Участь у прийнятті спільних рішень, звісно, вимагає від курсантів попередньої індивідуальної роботи, в якій засвоюються необхідні професійні знання. Ігрова навчальна діяльність має характер рольової взаємодії. Вона розгортається відповідно до запропонованих викладачем, а в деяких випадках і вироблених у процесі самої гри, правил і норм. Виконання цих правил, підпорядкування нормам професійно-предметних і соціальних дій – необхідні умови повноцінної навчальної гри.

Психолого-педагогічні дослідження свідчать, що організація ігрової взаємодії курсантів на основі діалогічного спілкування – необхідна умова розв'язання навчальних проблем, підготовки і прийняття узгоджених рішень, розвитку пізнавальної активності курсантів у навчанні і майбутній діяльності. Кожен учасник гри відповідно до цього принципу не тільки має право, а й повинен висловлювати свої погляди з усіх питань, що виникають у грі. У діалозі, як твердять психологи, зароджується й активізується мислення, оскільки в умовах суперечливих позицій, точок зору потрібно відшукати ту альтернативу, якою в готовому вигляді не володіє кожен з учасників [7].

Діалог передбачає розумову і мовленнєву активність учасників, за рахунок якої досягається ефект спільної діяльності, формуються професійне мислення і комунікативна компетентність. Навчальні процедури, в яких відсутні можливості для живого

спілкування, діалогу і пошуку узгоджених варіантів рішень, не можна вважати ігровими. Діалогічне спілкування забезпечується як проблемним змістом гри, так і рольовими позиціями учасників. Останні аналізують проблемні ситуації, що виникають у процесі гри, з різних точок зору відповідно до вимог ролі. Проблемність змісту імітаційної моделі означає, що гра повинна відображати не препаровані завдання, а систему навчальних завдань, що імітують конкретні реальні ситуації. Такі ситуації можуть містити суперечливі, зайві чи хибні дані, взаємовиключні альтернативи, вимоги перетворити ситуацію відповідно до заданих критеріїв, знайти відсутню інформацію тощо. У процесі гри курсант покликаний проаналізувати ситуацію, вичленити проблему, сформулювати її у вигляді задачі, розробити способи і засоби її розв'язання, прийняти конкретне рішення і довести його правильність, здійснити відповідні практичні дії. Включення до проблемної ситуації характеризується пізнавально-емоційним станом, коли курсант сам по собі задає питання про невідомі для нього знання, способи діяльності чи принципи розв'язання.

Відомо, що спілкування людей відбувається в межах різноманітних ситуацій, різних «соціальних ролей» співрозмовників і включає в себе вербальну та невербальну поведінку, бо в усному мовленні інформація передається мовними та немовними засобами. Тому і навчання спілкування може бути лише ситуативно обумовленим. Це завдання можна виконати шляхом комунікативно-практичного спрямування мовного курсу у вищому навчальному закладі, якщо через мотивувати курсантів користуватися іноземною мовою у будь-яких життєвих ситуаціях і виявляти мовленнєву компетенцію у різних видах мовленнєвої діяльності. Отже, комунікативність виходить з потреб спілкування, інтересів курсантів, спирається на комунікативні та творчі завдання, які треба вирішувати курсантам завдяки необхідному мовленнєвому матеріалу. Комунікативна спрямованість викладання мови полягає у тому, що процес навчання наближається до процесу комунікації: на заняттях обговорюються ті теми, що відповідають віковій та інтересам курсантів, рівню їх розвитку, є для них актуально значимими; використовуються ті мовленнєві засоби, які функціонують в реальному процесі спілкування.

Великі можливості для активізації навчального процесу дає використання пісенного матеріалу. Пісня як один з важливих жанрів музичної творчості завдяки тексту образно відтворює різні сторони соціального життя народу країни, мова якої вивчається. Пісні, як і будь-якому іншому твору мистецтва, властива комунікативна функція, тобто передавання змісту, закладеного автором, адресатові. Пісня іноземною мовою сприймається нами, з одного боку, як зразок лунаючого іншомовного мовлення, що відображає особливості життя народу країни, мова якої вивчається, а з другого боку, як носій культурологічної інформації творчо впливає на курсанта, поєднує в ціле його розум та почуття. Завдяки пісні розкривається душа народу, і викладач є в певному сенсі посередником щодо цієї культури, стимулятором її пізнання. Використання пісень польською мовою актуальне на початковому етапі вивчення мови. На заняттях у ВНЗ ми залучали пісню не тільки як паузу, відпочинок, а й як своєрідну опору для формування фонетичних, лексичних та граматичних навичок. Досвід показав, що пісні органічно входять до курсу навчання мови на усіх етапах вивчення. Вони створюють сприятливу емоційну атмосферу, розкріпають курсантів, чудово знімають напругу і втоми. З пісні інформація отримується з «природних форм мови і не додається зовні штучним щодо мови шляхом» [8]. Пісенний матеріал як один з елементів національно-культурного компоненту відображає країнознавчу специфіку та володіє культурологічною цінністю.

Результати аналізу науково-педагогічної науки свідчать про те, що використання відеоматеріалів допомагає розвивати різноманітні сторони психічної діяльності курсантів, і, насамперед, пам'яті та уваги. Під час перегляду в аудиторії виникає атмосфера спільної пізнавальної діяльності. За таких умов навіть неухважні курсанти уважно спостерігають за

сюжетом на екрані. Глядачам треба докласти деяких зусиль для того, щоб зрозуміти зміст фільму, що демонструється. Невимушена увага переходить у довільну, її інтенсивність впливає на запам'ятовування.

Отже, на тривалість збереження країнознавчого та мовного матеріалу позитивно впливає використання різних каналів надходження інформації, зокрема слухового, зорового, моторного сприйняття. Властивість навчальних відеофільмів впливати на курсантів, зокрема привертати їх увагу, впливати на обсяг пам'яті та тривалість запам'ятовування, викликати певні емоції та підвищувати мотивацію навчання, сприяють інтенсифікації навчального процесу і створюють умови для формування лінгвосоціокультурної компетентності.

Відеоматеріали дозволяють наочно спостерігати поведінку і особливості мовленнєвого спілкування комунікантів. Ще однією перевагою відеоматеріалів є поєднання мовленнєвого та візуального каналів: якщо хтось щось говорить, то ми розуміємо краще, коли бачимо розмовників, і сприймаємо контекст мовленнєвого спілкування. Крім цієї переваги є й інша: на основі відеоматеріалів можна аналізувати та інтерпретувати використання мови в конкретній комунікативній ситуації, сприяти осмисленню фрагментів мовленнєвої та соціальної поведінки в їх єдності, розвивати навички розуміння мовлення на слух. Відеофільми є таким навчальним матеріалом, завдяки якому майбутні офіцери можуть отримати значний обсяг різноманітної інформації.

Загальновідомо, що засвоєння – пізнавальна активність особистості, внаслідок якої формуються знання, уміння та навички і яка являє собою внутрішній, психологічний зміст учіння. Засвоєння знань відбувається поетапно. «Міцність засвоєння знань залежить не тільки від наступної спеціальної роботи по їх закріпленню, а й від первинного сприймання матеріалу, а осмислене його сприймання – не тільки від первинного з ним ознайомлення, а й від наступної роботи» (С.Л.Рубінштейн) [9].

Вправа – «це метод навчання, що полягає у повторенні певних дій, під час яких курсанти виробляють уміння й навички застосування вже набутих знань» [3]. Таким чином, метою вправи є формування, вдосконалення та розвиток умінь і навичок у різних видах мовленнєвої діяльності.

Розвиток та вдосконалення полікатегоріальних умінь використання культурологічної інформації ґрунтується на різних вправах.

Метою *репродуктивних вправ* є введення лінгвокраїнознавчої інформації формування умінь розпізнавати та зрозуміти висловлювання (усне або письмове).

У *реконструктивних вправах* курсанти відтворюють повністю або зі змінами сприйнятий ними матеріал.

У *творчих вправах* курсанти самостійно формулюють висловлювання різних рівнів в усній або письмовій формі, володіючи досконало НМО I та II рівнів та використовуючи при цьому культурологічну інформацію.

Таким чином, розглянуті у цьому параграфі зміст, форми і методи та прийоми формування лінгвосоціокультурної компетентності у майбутніх офіцерів-правоохоронців, досвід відбору навчального матеріалу, а також власний емпіричний матеріал, дозволили нам зробити висновок, що формування лінгвосоціокультурної компетентності майбутніх офіцерів-правоохоронців буде більш результативним, якщо у професійній підготовці забезпечити використання автентичних матеріалів (аудіо-, відео-, тексти) соціокультурного характеру та спеціальних вправ; орієнтацію викладачів на діалогічну форму спілкування з курсантами; послідовне введення автентичних матеріалів з урахуванням рівня комунікативної підготовки курсантів; використання у процесі навчання комунікативних вправ; сприятливу соціально-психологічну атмосферу на заняттях;

усвідомлення курсантами значущості нових знань, умінь і навичок для майбутнього міжкультурного спілкування. Перспективами подальших розвідок у напрямку обраного нами дослідження є розробка моделі формування лінгвосоціокультурної компетентності майбутніх офіцерів-правоохоронців.

Список літератури: 1. Полушина Л. Н. Текстотека учебника как основа формирования социокультурной компетенции: дис ... канд. пед. наук / Полушина Л. Н. – М., 1995. – 386 с. 2. Палюк Л. Г. Проблема обучения усному деловому общению будущих специалистов банковской сферы / Палюк Л. Г. // Иноземні мови, 1999, № 3 с. 41–44. 3. Лозниця В. С. Психологія і педагогіка: основні положення: Навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни / Лозниця В. С. – К.: «ЕксОб», 2000. – 304 с. 4. Селіверстов С. І. Формування у студентів комунікативних умінь як передумова їх професійної компетентності / Селіверстов С. І. // Иноземні мови. 1999 – № 2. – С. 58. 5. Іщенко Д. В. Військова педагогіка. Курс лекцій: навчальний посібник / Іщенко Д. В. – Хмельницький: Вид-во Академії ПВУ, 1998 – 159 с. 6. Деркач А. А. Формирование и развитие профессионального мастерства руководящих кадров : социально-психологический тренинг и прикладные психотехнологии / Деркач А. А., Ситников А. П. – М.: Луч, 1993. – 72 с. 7. Олійник Т. И. Интенсификация обучения диалогической речи с помощью ролевой игры в VII классе средней школы // Дис...канд. пед. наук / Олійник Т. И. – Киев, 1986. – 180 с. 8. Орлова Н. Ф. Совершенствование устной речи студентов старших курсов с использованием музыкальной наглядности: Дис...канд. пед. наук / Орлова Н. Ф. – С.-П., 1991. – 215 с. 9. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1973. – 427 с.

Радванський А.І.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРАВООХОРОНЦІВ

Стаття присвячена обґрунтуванню педагогічних умов формування лінгвосоціокультурної компетентності майбутніх офіцерів-правоохоронців.

Радванский А.И.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИНГВОСОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ОФИЦЕРОВ- ПРАВООХРАНИТЕЛЕЙ

Статья посвящена обоснованию педагогических условий формирования лингвосоциокультурной компетентности у будущих офицеров правоохранительных органов.

Radvanskiy A.I.

PEDAGOGICAL TERMS OF FORMING OF LINGVOSOTSIOKULTURNOY COMPETENCE OF FUTURE OFITSEROV- PRAVOOHRANITELEY

The article is devoted to the pedagogical conditions of linguistic-socio-cultural competence in future law enforcement officers.